

Tanja Kragujević

JEZIČKI PEJZAŽI, PROSTORI NADE

(Tomas Venclova: *Znaci jezika – izabrane pesme, izabrala i prevela s poljskog Biserka Rajčić, Treći Trg – Srebrno drvo, Beograd, 2022*)

Ništa iznenađujuće od života,
ništa vernije od smrti
Tomas Venclova

Tomas Venclova (1937) je litvanski pesnik, koji je objavio relativno mali broj pesničkih zbirki, ali je tokom višegodišnjeg rada stvarao, i ostvario, poseban pesnički profil. Prati ga izuzetan ugled. Više puta predlagan je za Nobelovu nagradu, rado je viđen gost najznačajnijih pesničkih festivala, u celini preveden je na poljski, ruski i engleski jezik, takođe i na mađarski, nemački, španski, kineski, japanski, a i sam važi za vrsnog poznavaoca slovenskih književnosti. Doktorirao je i predavao rusku, poljsku i litvansku književnost na Jejlu, sve do penzionisanja. Bio je i počasni doktor više evropskih univerziteta i izuzetan prevodilac. Prevođenje je započeo sa delom Ane Ahmatove, koju je visoko cenio, na litvanski je prevodio i Pasternaka, koga je smatrao ne samo vrsnim pesnikom već ga je isticao i kao predvodnika škole koja neguje kreativan pristup prevodilaštvu i nastoji da sačuva poseban stvaralački ključ autorstva, što je želeo da istakne kao uzor drugaćijem, a preovlađujućem u litvanskoj kulturi. Prevodio je takođe Cvetajevu, Mandelštama, Brodskog, Bodlera, Žarija, Prevera, Šekspira, Odna, Herberta, Česlava Miloša i mnoge druge. Njegov prevod *Puste zemlje* T. S. Eliota smatra se jednim od remek-dela prevodilaštva u modernoj litvanskoj književnosti. Razumevanju pesničke umetnosti u njenoj suštini doprinosilo je njegovo semiotičko izučavanje lingvistike – te je do tančina zalazio u odlike litvanskog jezika na kome je pisao, poveravajući vlastitu stvaralačku energiju upravo dubinskim jezičkim izvorima i moćima. Tokom celog Venclovinog života odvijalo se njegovo višestruko istraživačko i stručno usavršavanje, nadahnjujući svaki vid njegovog angažovanja. Kao da je epoha u kojoj je živeo, prepuna istorijskih preloma, dramatičnih i pogubnih posledica na kolektivne i lične sudbine, tako dobijala svojevrsni, postojani, konstantni odgovor ličnosti koja misli i stvara, i time uzdiže, iz mnoštva uglova, i na više načina, vrednost postojanja.

Ništa rečitije u pogledu tumačenja ovog stava, čini se, ne može biti od pesnikove besede „Stihovi utopljeni u led“, povodom dodele počasnog doktorata Ljubljinskog univerziteta, 24. X 1991, koji u celini prenosi u svom (prvom u nas) izboru i prevodu stihova Tomasa Venclove Biserka Rajčić, u knjizi *Zimski razgovor(i)* (Vršac, KOV, 2006). U ovom nevelikom govoru, između ostalog stoji:

Istorija se može razumeti na mnogo načina. U izvesnom smislu ona je domen pada i greha, suprotnost transcendentalnom carstvu vrednosti, košmarni labyrin, iz koga bežimo u stvaralaštvo,

a takođe i u smrt. To je arena na kojoj se izjednačuju računi i plaća za stvarne i izmišljene nepravde. To je carstvo paralize, jer se često čini da se istorija uvek odvija određenim kolotečinama i da smo osuđeni na ponavljanje istih modela, istih gestova, istih reči. Međutim istorija nesumnjivo ima i oslobođajuću dimenziju. U onoj meri u kojoj počinjemo da je shvatamo i integrišemo, postajemo gospodari vlastite sudsbine (...) Ako nas nešto povezuje, kao što nas je povezivalo u prošlosti – to su jednostavno prkosni glasovi koji se ne mire s postojećim svetom (...)

Pesnikov grad mladosti i učenja Vilno (danас Vilnus) bio je u proшlosti prestonica Poljsko-litvanske unije, jer su se na prestolu nalazili litvanski Jagelovići (pošto poljski Pjastovići nisu imali muškog predstavnika za kralja) sve do 1795. godine kada su Uniju podelili i zauzeli Prusi, Rusi i Austrijanci, nametnuvši zvanično svoje jezike. Tada su veliki pisci poput Mickjevića morali da emigriraju. Boreći se i jedni i drugi za slobodu, Litvanci nisu zamerali Poljacima što pisci litvanskog porekla pišu na poljskom, koji je od renesanse bio jezik književnosti, cenzene i prevođene u Evropi. To pitanje postavljaju otkad su posle Drugog svetskog rata dobili republiku. Najčešća tema zamerki jeste poreklo Adama Mickjevića, Litvanca, koji je pisao isključivo na poljskom. Otud i dueli između Venclove i Česlava Miloša, koji je litvanskog porekla ali je pisao isključivo na poljskom. Venclovin problem nije poljski, koji zna. Izvrsno poznaje poljsku književnost koju je predavao na Jejlu. Sarađivao je s najelitnijim poljskim časopisima. U jednom trenutku kupio je stan u Krakovu, u želji da se približi Litvaniji, koja se nalazila u Sovjetskom Savezu, iz koga je emigrirao. Kada je Rusija prestala da se meša u litvanske stvari, prodao je stan u Krakovu i preselio se u roditeljsku kuću u Vilnusu. Kao najznačajnijem litvanskom pesniku nedavno mu je posvećen muzej.

Dakle, Litvanci i Poljaci su vekovima preživljavali iste ili slične sudsbine, diktature koje su nametali osvajači, uslovjavajući pokrete otpora i stalnu neizvesnost koja je, uz sudsbinu naroda, surovo određivala život pojedinca. Stoga je Venclova bio siguran da će ga auditotrijum u Ljubljinu, pri svečanom činu uručenja počasnog doktorata, dobro razumeti. Njegova malorekost išla je u tom trenutku svakako u prilog drugom planu – isticanju snage i otpora individualnih glasova, koji povezuju ljudе i narode i ostaju „i kada izneverava sve drugo“.

U ovom iskazu ne postoji ništa prigodno, on, zapravo, izražava temeljni stav životnih uverenja i poetike Tomasa Venclove.

Njegova poezija ne sadrži elemente lične biografije, koja je od mladosti bila uslovljena istorijom. Međutim, o tome pesnik ne izbegava da svedoči drugde, posebno u brojnim intervjuima. O tome uostalom govorи njegovo neprekidno angažovanje, čak su i njegove čitalačke preferencije, mimo propisanih uzora – učio je ruski, poljski i druge jezike, čitao dela klasične filozofije i književnosti, poljsku, rusku i svetsku književnost, zbog čega je u Vilnusu, gde je inače završio sve škole, na trećoj godini izbačen sa studija litvanistike: „Stekao sam antisovjetske pogledе pod uticajem Mađarske revolucije. Za razliku od svog oca, prosovjetskog pesnika. Mada to nikada nije uticalo na naš odnos. Svi u Litvaniji shvatali su da sam drugačiji čovek, koji piše i misli drugačije“, kaže u jednom razgovoru vođenom prilikom posete Jermeniji 2017.

Znaci jezika prva su njegova zbirkа pesama koju je objavio 1972. godine. Predstavljala je događaj u litvanskoj poeziji XX veka.

U razgovoru koji je s Venclovom 2018. vodila Elen Hinsli (*Ellen Hinsey*), autorka knjige koju je realizovala u saradnji sa pesnikom (Tomas Venclova, *Biografija i autobiografija*, 2017), Venclova govori o okolnostima koje su pratile publikovanje njegovog dela, ističući da ono spada u veoma retke knjige, koje su se u slobodnom koncipiranju, i po motivima, razlikovale od onih u to vreme objavljenih. Naime, uprkos izvesnom „otopljavanju“ kulturne klime nakon 1968., i nastojanja da izdavačke kuće budu tolerantnije prema eksperimentalnim oblicima stiha i književnosti, postojao je još uvek obavezujući kulturni model koji je morao biti ispoštovan, bar u pogledu uvodnih, „motivacijskih“ posveta vođama i vladajućim idealima. Njegova knjiga je to, ističe Venclova, u potpunosti zaobišla, što je predstavljalo „verovatno prvi takav slučaj u sovjetskoj Litvaniji, možda i u Sovjetskom Savezu“.

No, bio je to i događaj koji je ipak, kontroverzama u prijemu knjige, opštim napadima na pesnika, uz izrazito oštar stav, pa i pretnje i negodovanja zbog njegovih otvorenih govorâ i učešća u Helsinškoj grupi – kao jedan je od njenih osnivača u Litvi – doprineo tome da bude primoran da emigrira 1977. godine. Međutim, biti u emigraciji, kako kaže Venclova, ne znači ne biti više pesnik, ni Litvanac. Ni u jednom smislu Venclova nije ublažavao svoj otvoreni govor, ni za vreme boravka u Sovjetskom Savezu (u Moskvi, Petrogradu i Talinu), ni u kasnijim aktivnostima, uz naglašenu neprekidnu posvećenost litvanskoj kulturi, književnosti i jeziku. Svoju poeziju je čitao i na litvanskom, ne izbegavajući otvorene razgovore o složenim prilikama koje su uslovile njegovo emigriranje, i sudbinu sunarodnika. „Uprkos svemu“, govorio je, „ja nisam čovek bez domovine. Posedujem litvansku vizu. A za jednog Litvanca, to je i prirodnije nego pasoš izdat u Sovjetskom Savezu“, rekao je jednom prilikom, aludirajući i na činjenicu da je 1977. izgubio sovjetsko državljanstvo.

Svoj osećaj pripadnosti nije međutim iskazivao isključivo na taj način; osećao je bliskost s pesnicima čije je snažne individualnosti cenio, posebno Brodskog s kojim je održavao kontakte. Jednu Venclovinu pesmu je preveo i objavio Česlav Miloš u pariskoj *Kulturi*, časopisu od velikog značaja za brojnu poljsku emigraciju, dok se još nisu poznavali, što je Venclovi veoma značilo, a upravo je na Milošev poziv kasnije otputovao iz Pariza u SAD, gde je započeo univerzitetsku karijeru na Berkliju, da bi nakon kraćeg vremena prešao na Jejl, na kome je doktorirao i sve do penzionisanja predavao rusku, poljsku i litvansku književnost.

Nakon prve zbirke, objavio je 1977. godine zbirku *98 pesama*, a 1990. zbirku *Zgušnjajuća svetlost*. U saradnji s poljskim pesnikom Stanislavom Baranjčakom, profesorom Harvardskog univerziteta, na poljskom je objavio zbirke *Zimski razgovori* i *Šest pesama*. Bio je jedan od osnivača i stalnih saradnika poljskog časopisa *Književne sveske*, osnovanog u Parizu, kasnije prenetog u Varšavu. U Litvaniju se nije vraćao sve do raspada komunizma i sticanja njene nezavisnosti 1991. godine, mada je i pre toga učešće u njenoj kulturi, njenu afirmisanje i unapređenje bilo njegov prvorazredni zadatak.

Postojala je, dakle, čitava hronologija kulturnih zbivanja koja je Venclovi značila upravo ono što je opisao kao „beg iz labyrintha“ istorije, i bliskost sa „prkosnim glasovima koji se ne mire s postojećim svetom“, kako je istakao u svom ljubljinskom govoru povodom primanja priznanja.

Venclova je majstor duhovnih i stvaralačkih konverzija. Stoga za njega i emigracija nije bila isključivo osećaj tuđinstva, već pre dopiranje do željenog i traženog kosmopolitizma,

putovanja punih otkrića i onog novuma koji omogućuje svetu da traje, van osiromašujućih, poništavajućih rigidnosti i ponovljivih formula istorije. Od najranijih početaka, za njega su poezija, reč i znak luče koje vode izgubljenom blagu, pouzdani vodići u nepregledna polja otkrivanja spona drevnog i posve novog, uhvaćenog u ritmu Venclovinog pisana, ponekad se čini – u samom momentu njegovog nastajanja.

Odisej mu je postao nadahnuće i vodič kroz prostore i vreme, kroz mitove i stvarnost, uočenu tu gde smo se u trenutku zatekli, pred ogrebanim zidom koji traži zalečenje, na okuci auto-puta, koji iznenada vodi u zimski pejzaž prepun značenja: „pred kućom koja još uvek negde стоји / lako si je izgubio. Kao izbeglica u čamcu, / Zgrči se i udiši tminu i čistotu soli“, ispisuje Venclova uvod za predeo Itake utonuo u san. U svetu u kojem postoji, kako to pesnik snažno u svojoj stvarnosti zbilje oseća „samo smrt, i mokar sneg. / Muzika, i niotkud ništa i nikuda ništa“.

Ali, setićemo se i stihova Vislave Šimborske: „Kad izgovorim reč Ništa, / stvaram nešto, što se ne smešta u bilo kakvo nepostojanje („Tri najneobičnije reči“). Tako i u poeziji Ven-clove ta reč zapravo budi zaspale predele Itake, muziku, koja postaje inspiracija, put i vodič na putu, probuđeni Odisej. Napokon, i neslućeno blago – putovanje u budućnost – jer muzika nema kraj.

Mala predistorija pesme „Axenos pontos“ objavljene u *Znacima jezika* sadržana je u priči koju prenosi u pomenutom razgovoru Elen Hinsli. Ona je zapravo uvod, koji putovanja iz „negostoljubivih mora“ vodi u nove predele otopljenja, spajanja juga i severa, snažne simbolične uloge Odiseja, ali i snažne uloge poetske misije, u Venclovinoj poetici i njegovom delu. Razgovor podseća na samizdat izdanje koje je obuhvatalo *Axenos pontos* (1958) i *Moskovske pesme* (1962). Malo izdanje „kućne izrade“ koje je realizovala Nataša Trauberg, objavljeno pod autorovim „polupseudonimom“ Andrius Račkauskas. „Andrius je moje srednje ime, a Račkauskas je prezime sa majčine strane“, objašnjava Venclova. „Objavljeno je u četiri ili pet primeraka, KGB je odmah konfiskovao dva. Ne znam da li su igde sačuvane ostale kopije. Ovo izdanje je takoreći prva nezvanično objavljena knjiga u sovjetskoj Litvaniji, koja je ostala poznata užem krugu.“

Dodata objašnjenja pak dragocena su u poetičkim smislu, ona odražavaju zajednički koncept, tlocrt Venclovinog pesničkog rada, stvaralačkog putovanja, a ujedno čine i kontekst, koji je nadahnuće i spona među najrazličitijim Venclovinim poetskim ostvarenjima.

Venclova tumači već i sam naslov pesme „Axenos pontos“ – „negostoljubivo more“ – kako su stari Grci nazivali Crno more, zbog straha da ga prelaze. Kasnije, postalo je *euxenios pontos* (gostoljubivo more), pošto su se grčke kolonije prostirale do obala Krima i Kavkaza. Uz ovo tumačenje Venclova pojašnjava i svoj osnovni pesnički koncept: „Meni je ovaj naslov sadržao snažno homersko značenje. U ranoj mladosti čitao sam Homera, u litvanskom i sjajnom ruskom prevodu, a pojedine delove u originalu, zahvaljujući časovima koje mi je davao deda. Odisej je postao ne samo moj omiljeni junak, već neka vrsta ličnog mita. Smatram da je u znatnoj meri čovekov životni stav određen takvim ličnim mitovima, koji se prihvataju u ranim godinama odrastanja (za Brodskog je to, na primer, bio manje popularan epski junak Eneja). Pozabavio sam se idejom – jedno vreme prisutnom u Litvaniji – da je Odisej možda pohodio i Baltičko more, i time postao deo naše tradicije, čak sam napisao

i pesmu o tome, kao i jedan od dva teksta o Odiseju koja su se pojavila u *Axenos pontos*, ističe pesnik u razgovoru sa Elen Hinsli.

Pesma „*Axenos pontos*“ iz zbirke *Znaci jezika vodi*, međutim, dalje, i dublje, u pogledu razumevanja samog Venclovinačkog pesničkog postupka. Njeni uvodni stihovi kažu:

*Tako negostoljubivo kao koplja Danajaca
To prvo među prvima more svih nesreća
Gde slane vode o obalu udaraju
Safičkom strofom.*

„Safička strofa“, nazvana po Safo, eolski je oblik stiha, karakterističan za dva velika pesnika arhajskog Lezbosa, Safo i Alkeja, preuzeli su ga kasniji grčki i rimski pesnici, a potom i neki moderni evropski pesnici. Smatra se najdužom od klasičnih lirske strofa na Zapadu.

„Još uvek ne verujemo, da se kući vratio, / Među njivama Itake na domovinu zaboravio, / Gde planinski snegovi osvajaju Pont / Vrišteći pesak. // Gde nema ni početka ni sadašnjice, / Gde nema dobra i gde božanskim noćima / U peni poput uvojaka zlatnog runa / Plove Plejade“, kažu Venclovini stihovi.

Udar safičke strofe u Venclovinoj pesmi, koji asocira na talase i stene negostoljubivog mora, predviđa sve transformacije koje će uslediti, u Venclovinim varijacijama homerskih motiva i putevima ostvarenja njegove autorske intencije. Sin Argonauta Laerta potragu za zlatnim runom završava u zaključnim stihovima pesme, u spokoju izmenjenog ambijenta, zaboravivši Scile i Haribde, pa čak i kraljevstvo svoje Itake. „Vratiti se kući“, *starjem poreklu* (ne treba zaboraviti da je Odisejev deda bio Zevs, a otac Argonaut Laert), u neke spokojnije, visinske predele, vodi u ovaj pesmi prvobitnom snu, prožetom božanskim noćima, gde još nema „sadašnjice“, pa ni dobra, koje tek treba stvoriti. Tamo, gde Zevs je uzdigao, nakon Atlantove smrti, njegovih sedam kćeri, Plejade, zbog čega je njihova zvezdanost poput „uvojaka znatnog runa“.

„Vrišteći pesak“ i snegovi Punta, Venclovine pesme, mene pak vode onom tumačenju legende o zlatnom runu koja potiče iz običaja crnomorskog plemena da postavljaju ovče runo na dno potoka kako bi hvatalo zlatnu prašinu. Običaj je očuvan do današnjih vremena, posebno u regiji Svaneti, koja pripada Gruziji, zemlji u oblasti Kavkaza, na raskrsnicu Istoka i Zapada, Evrope i Azije. Tamo gde je dopiralo Venclovino „gostoljubivo more“, čijem je preokretu dopriniosio upravo božanski, zlatni prah, koji su ljudi i običaji znali obnavljati.

Ne samo grčki mit, već i ključni i najdramatičniji motivi iz Dantevog ili Šekspirovog dela, pitanja čovekove sudsbine, trajanja, budućnosti, označavaju snažne belege na putu koji ovog pesnika vodi u metafizički pejzaž, u kome se izmenjenim jezičkim znacima odašilju poruke posebne muzičke strukture, koje po važnosti ne zaostaju za impresivnim motivima mitske naracije. Samosvojni su, pripadaju samo ovom pesniku i vode u svet neobičnih značenjskih sinteza koje nadilaze vizije svakovrsnog raspada, napuknuća, u vremenu i jeziku.

Gotovo da nema Venclovine pesme koja ne počinje maglom, studima i ledom, a za tragom ledenog ivera njegova pesma počinje da traga. Surovost svog vremena Venclova doživljjava kao polja gravitacija, od kojih je jedno nesreća, koja u teškim istorijskim vremenima ne zaobilazi nikoga.

Drugo pak nastaje iz težnje da se ovo gravitaciono polje preobrazi u drugačiji prostor, ako se oslušne raznolikost glasova, razbije monolit tame. Tako, uostalom, počinje Venclovina knjiga – dvostrukošću snežnog pejzaža: „Kontinenti su objavili rat morima, / To se ne vidi, ali vrvi od glasova. / Prolaznik ili anđeo, trag na snegu / Lak poluzasut je ostavio“.

„Početkom septembra gravitacija svemira počinje da raste. / Zatvori oči – osetićeš, kako list, koji je proleto, odmah pored, / Blago dodiruje prozorske kapke i nehotice zapinje o oblak, i / Na kraju pada na čeramidu nekog od visokih tornjeva grada. // Drvo crpe sa dna dana. Očna mrena neba je tamnobela. / Glas se udaljuje, spuštajući se strminom ka dolini“ – stoji u jednoj pesmi bez naslova. Iza svakog od ovakvih mističnih pejzaža, u preobražaju Venclovine pesme, čak već u narednoj strofi, stajaće jedan drugačiji glas, koji ga dopunjava, svojom drugačije viđenom slikom. „Svet me je izabrao, da razumem“, kaže jedan stih, sasvim u Herbertovom duhu. Kako savladati taj prag, „celokupnu sudbinu“, „onaj zamak na steni, / i crkvice od kamena, i trgove i glinene trouglove“, pred novim poplavama, naleđima vetrova, pre nego što budu shvaćeni, upisani u rečnik postojanja, koji ostavlja nadu da se mogu obnoviti, samo ako se poništi preteća praznina, „koja uvek postoji između / Prošlog i dolazećeg vremena“ („Stih o sećanju“), i ako se sazda novi znak upisan u trajanje, van onog ograničene sudbine, u pesmi „Geto“, gde „svako od nas / Je samo znak, plan, zapisnik. / Mi smo beli papir. Pepeo“.

Nemerljivi su, međutim, oprez i delikatnost s kojima Venclova pristupa „znaku“. Puki zapisnik, rečnik, nije drugo do novi vid iščeznuća, „Crni Egzodus“. Jezik, da bi bio izvan začaćenja i sopstvenog geta, mora se pozabaviti trajno živom „rekom smisla“, drugim rečima, obnavljati sebe samog, menjati se iznutra, pri čemu oživljeni mitovi, epizode sadašnjosti i preteća praznina, samo podstiču na oživljavanje njegovih izvora, i nove puteve. O čemu na suptilan način govori i jedna Venclovina pesma bez naslova:

*Duša je stajala tamo, gde se video kraj
Zemlje živilih, i hitala u pomrčinu.
Slova su promenila svoj oblik i smisao
U starim adresama, koje još uvek pamtimo.
(...)
Tamo gde prestonica opisuje svoje krug
I sneg u zamku sjaja lovi oko,
Gde magla zatire oblik i zaglušuje korak,
Ostao je još – hvala Bogu – rečnik.
Tamo gde je postojao bilo kakav spas, mada
Uvek kasneći, u imperiji peščanih dina,
Praznina – a najviša sila možda –
Šalje anđela: čudo ritma i jezika.*

*Ni zbog smrti, ni zbog dara zaboravljanja
Ni zbog krivice ne molim za oproštaj:
Neka samo prvobitni žamor odzvanja
Iznad ledene noći i kamenja.*

Veoma je teško voleti jezik, zapaža Venclova, danas, u vrevi, uličnoj trci, gde „suština materijalnog sveta postaje razdvojenost i rastojanje“. I, kako u izvanrednoj pesmi „Pesteljeva ulica“ (u Petrogradu, u kojoj je pre emigracije stanovaao Brodski) znaci pisma nestaju na „ljuštenom malteru, u kreču, čeramidi, na asfaltu“. Ništa manje indikativna je pesma „Komentar“, u kojoj mikrozapisi iz sveta realnosti prelaze u svet jezika, izrastajući u poemu o jezičkoj genezi i preobražajima koji usputni znak pretvaraju u jezik smisla.

(...)

u sobama za saslušanja, na zidovima klozeta.

U sivim zgradama, gde dno stepeništa štiti

čelična mreža – ne čovek već vek

koji je izabrao izdavanje dozvole za smrt –

jezik blizak raspadu, promukao, zagađen vikom

i besom. Baš tako: voleti jezik,

poslat na zemlju zajedno s nama, jer se

čak u tom izgnanstvu u njemu odražava sjaj

prareći, koja kao da je rođena u drugom svemiru.

Ona nam beše data, da bismo se nečim razlikovali

od gline, palme i drozda, čak možda od anđela,

i dajući predmetima nazine, jasno shvataše šta jesu.

(...)

Katkad pozvati u stranu, premestiti redosled par reči,

zameniti glas, precizirati sintaksu, stepen prideva.

Tako nešto događa se veoma retko, premda se događa,

i tada osećaš: da je ono što si stvorio dobro,

jer slova na stranici teku kao sante leda rekom

i kroz maglu osvetljavaju šumarke, obalu, grad.

Premda onaj ko ih pročita, ako ikad pročita – ne mora to da zna.

Iako pesnik dopušta da se u njegovoј pesmi prepozna udes veka – naš crni vek – što možda nije „crnji od nekih drugih“, ili, kao u navedenoj pesmi, vek koji je „izabrao izdavanje dozvole za smrt“, on sugeriše i drugačiji odnos, drugu dimenziju koja od prareći, možda one punoće početka, traži obnovu, koja negira „raspad“ jezika, oživljava njegovu obnovu u novim formama, novoj kreaciji.

To neminovno znači i okretanje gravitacionog polja smrti, i taj dramatski preokret traže i snažni odgovori koje Venclova pruža danteovskim vizijama. U pesmi „Nel mezzo del cammin di nostra vita“ (koja u naslovu citira prvi stih Božanske komedije), u sećanju na „crni vek“ Venclova iznosi najtamniju stranu iskustva, koje preti novim zarobljavanjem – prostorima tame: „Evo, polovina veka me sustigla. / Živeo sam ali sam učio da ne živim. / Smrt je u tom stanu i pila, i jela, / I najvažniji član porodice bila. / Polako, polako sam je pripotomljavao, / Da bi prema meni blaža bila. / I svakoga dana divio sam se svome gradu, / U istočnoj Evropi najčudesnijem. / U kome je moć gvozdene šipke strpljiva, / U kome se noću pljuska

truleća trska, / U kome su kamen, kastet i lokomotiva, / I napadno kuljajući benzin – / Upravo tu sam živeo, sanjao – unutar smrti. / Smisao i značenje tražio sam za nju. / Ali, do kraja i čovek najsmeliji / Na nju se navikao ne bi.“

U ključnim dramatskim momentima živog života počinje u Venclovinom doživljaju i vizijama uvod u svetlost, u moguće izbavljenje koje dopire iz duhovnih sfera, iz same sutištine umetničkog poslanja.

„Svetlost – bogatija od one koju propuštaju / prozorska okna – kao u raju, uspešno // šareno nesavršenstvo sveta pobeđuje. / Pri dodiru pogleda – jedinstveno, bestelesno, / pomoću kićice naučeno – kako da ne propadne“, stoji u pesmi „*Las Menninas*“, inspirisanoj slikom „Male dvorske dame“ Dijega Velaskeza, koju će nastaviti i drugi stihovi, poput povesti koju ispisuje jedna realnost, paralelna s onom istorijskom, koja je sada već jedva dočića, što pleni novim i drugaćijim ritmovima spoznaja: „Reč je ta svetlost – odnosno / odjek tmine. Nešto što ti neprestano mora / biti nepoznato, kad jurne, suviše svetlo, / iza ritma, zvuka, ruba nepostojanja“, kažu stihovi jedne pesme bez naslova.

„Venclova piše poeziju i smatra da ona treba da bude usmerena ka budućnosti, tj. da može da menja svet i jezik. (...) Posle Epohe razočarenja, u kojoj je rođen i u mладости živeo, veruje da sledi Epoha nade u beznađu“, piše u svom propratnom tekstu ovog sadržajnog izbora Venclovine poezije priređivačica i prevoditeljka Biserka Rajčić. Suptilan, veoma obrazovan, okrenut izučavanju jezika, procesa pisanja tipičnih i za formalizam i semiotiku, posebno se baveći i litvanskim jezikom, koji je „savršen poetski medijum“, u kome se uspešno mogu primenjivati različiti metrički sistemi, počev od onih koje koriste svi, do poljskog silabičkog stiha, „koji niko ne koristi, osim moje malenkosti“ – navodi Rajčićeva odlomak iz Venclovinog eseja „Beskrajni dijalog“, gde se može pročitati i njegova najpreciznija refleksija o poeziji. „Poezija je jezik *par excellence*, destilisani jezik, jezik podvrgnut disciplini, jezik moći.“

Samo jezik u kome nema poništenja, a koji pamti, beleži, ostavlja trag, može da ostvari i ono „nadsudbinsko“, koje opstaje u zlatnom runu, veje u zlatnom prahu, i može kao arhetsko sećanje prostreljeno udesima novih vremena pretrajati, kao svedočanstvo koje je spaseno jednom, za sva vremena, uz neprebrojne prepreke i zamke spasenju, kako taj proces briljantno tumači već pomenuuta „Pesteljeva ulica“.

(...)

*Ono što nekada beše jedno,
Gest, tlo pod nogama i glas,
Danas ulična gomila ne govori
Istim jezikom.*

(...)

*Kreč, čeramida i asfalt,
Znaci pisma na ljuštenom malteru.*

(...)

*Prolaze gomile i zvuci, ali i nepromenljiva
Težina našeg zanata –
Razmena veka za strofu,
Pretvaranje straha u smisao.*

*Samo će trunčica prasine, samo će glas zadrhtati.
Mada glas ne zna – nije mu dato znanje –
Koliko istine mogu da smeste
U sebe njegova samoća i sjaj.*

„Sudbina je slepa, ali zvuk je vidovit / muzika ne podleže Ananke“... Treba spoznati na-sleđe Haosa, i njegovu mračnu moć, ali prostor zaliva, ta žižna tačka sodbine, ima drugači-ju misiju, iznad svega, vrednuje „dom vazduha“ – slobodnog disanja, glasa, nalik čistim vetrovima, koji se priklanjaju cikladama i tamnjanički, pružaju mir u „opštoj pustoši“ („Extra Urbem“). I poput snažnog rezimea, tu je „Sećanje na pesnika, varijante“, pesma posvećena Osipu Mandeljštamu, sa nizom upečatljivih stihova, gde između ostalog stoji: „Ali van vre-mena još uvek postoji žižna / Optika sodbine, čija je suština / Skup reči, smislova, serija odjeka i susreta. / Nastavak odavno poznatih oblika i naziva. (...) Kruni se stena i ništavilo kuca na vrata, /Ali ostaje jedan svedok – umetnost.

„Večno se vraća dar gestova i reči, / Mada ljudska smrt za uskrsnucé ne zna“, kaže ista pesma, da bi jedna druga dočarala jednostavnost i smirenost, koji proishodi iz tih komplek-snih saznanja, i isijava poput pronađenog blaga:

*Ne slaviti smrt. Iznad koloseka i betona
videti anđele. Voleti. Uključivati lampu
u biblioteci. Po imenu zvati dobro
i зло, osećajući daje razliku teško uočiti.
To nam je, po svoj prilici, dovoljno za odlazak u tminu.*

Ponekad je stih Tomasa Venclove poput seizmičkog potresa. Dobar je poznavalac jezi-ka i semiotike, doktorske studije kod Jurija Lotmana u Tartuu znatno su ga uputile u polja jezičke segmentacije koja u novim sazvežđima tvori nova značenja, ili ih diktira futurističkim vizijama. Venclova je i autor studije *Aleksander Vat, ikonoborac*, i poput ovog velikog pesni-ka ostavlja katkad izlomljene stihove nalik automatskim zapisima, kao što je u Vatovoju poeziji istakao Česlav Miloš – „stenogram patnje“ – ali i veru da na osnovu neprolaznih vrednosti evropske kulture mogu da se grade mostovi za budućnost. Litvanski kritičar koji je većinu svojih knjiga objavio u Francuskoj, A. Ž. Greimas, u eseju „Nerazumna reč“ (2007), koji u značajnom odlomku navodi Biserka Rajčić, ukazuje da „za savremenog pesnika jezik nije odraz sveta, već naprotiv – svet je rezultat čina jezika“. Venclova, pesnik sa severa Li-tvanije, prirodno vezan za severnjačke pejzaže, često, po mišljenju Greimasa, koristi „šifro-vane raporte o stvarnosti, umesto ključa koji namerno gubi“. To je poezija u pokretu, u „stanju kaleidoskopskih metamorfoza“, i čini se da ništa tačnije nije moglo biti izrečeno.

Možda upravo stoga Venclova ostaje vezan i za drugačije intonacije, klasicistički gajene forme, čistu ariju lirskog stiha. U pesmi „Goblen“ poput zaveta stoje stihovi:

*Video si mnogo. Prihvati i vrt, i trnje.
Platićeš koliko treba – da bi dnevna svetlost

Kazala sumraku, da će nova zora proterati
Noć, da postoji hiljadu muka, a muzika samo – jedna.*

Ako u besmislu i užasu koji je proživeo postoji vera, nalik nemogućem, Venčlova s punom sigurnošću ispisuje svaku svoju pesmu, verujući da je ona trag, zapis, drugačiji od onoga koji je oskudno zabeležen: „Ovaj vek tumače bez ikakvih belega, / Samo statistikom“. „Privlačnost smrti / Okiva čoveka, bilje i stvari, / Mada zrno i žrtva klijaju, / Prema tome nije istina da je sve izgubljeno“. Postoji *svedok*, ističu s punom snagom vere stihovi pesme „Zimski razgovori“:

*Postoje nebo i snažna polja,
Prema tome i glas koji će živeti i kad srce umre.*

Svet je uistinu u ovog pesnika rezultat čina jezika. Ali postoji snežna polja i, uvek, trgovi u snegu. Ta ogromna pokretačka snaga znakova ispisanih na poljima jezika.